

Nietzsche — és a fasizmus

Sinkó Ervin

Mír a téboly hatalmában vergődik, amikor megírja élete legszemélyesebb és utolsó üzenetét kortársaihoz és még inkább azokhoz, akik majd a jövőben élnek. „Ecce homo” ennek a könyvnek a címe. Benne mondatok, amiket már a téboly diktált és mellettük és velük elvegyülve gondolatok, amik az „Ecce homo” címének patetikájához méltón a szubjektívitásnak abból a mélységből szökkennek felszínre, ahol olyan fájdalmak, gyanúk, sejtelmek és félelmek fészkelnek, amiket az ember egyébként nemigen merészel és nem szokott némaságukban megbolygatni.

„A feladatom nagysága és a kortársaim kicsinyége között való aránytalanság abban nyilvánult meg, hogy nem hallottak s még csak meg sem láttak engem. Saját hitelemre élek, talán csak pusztá előítélet, hogy élek?”

Az „Ecce homo”-nak ez a kérdése semmiképp sem az örület hallucinációja. Tények szuggerálták, igen kézzelfoghatók. Mint például az, hogy okulva a tapasztalatokon Nietzsche az „Imigyen szól Zarathustrá”-t csak szerzői kéziratként nyomatta ki, negyven példányban, de a könyvnek csak hét példányára tudott gazdát találni. A kérdésben

— „talán csak pusztá előítélet, hogy élek?” — nincs semmi szónokias túlzás se. Amikor ezt a kérdést leírja, Nietzsche negyvennégy éves. Betegség, szegénység és az örökösen fenyegető veszély ellenére, hogy megvakul, már megalkotta élete művét, amely a „Tragédia születése”-től és az „Időszerűtlen szemléldések”-től kezdve a „Bálványok alkonyá”-ig legapróbb részleteiben is gondolati líra, legszemélyesebb vallomás, szakadatlan nyilvános szenvedélyes küzdelem a megismerésért, küzdelem mindenki és elsősorban önmaga ellen, — és mégis mintha hiábavaló lett volna, a sok, küzdelemben és fájdalomban fogant szó, a kidacolt igazságok és az önmagával szemben könyörtelenül kijavított tévedések tömege, könyvek halmaza után, az út végén még egy „Ecce homo”-t kell írnia azért, hogy megtudják, ki az, akit Friedrich Wilhelm Nietzsche-nek hívnak. Ez az utolsó szó azért, hogy kivédje azt, amitől legjobban félt: attól, hogy összetéveszték. Még is mondja:

„Halljátok! Én ez és ez vagyok. S mindenek előtt ne tévesszettek össze mással!”

Ezzel kezdődik az „Ecce homo”, frója ezt a két mondatot vastagon alá is húz-

za. És a levélben, amit barátjához, a muzsikus Peter Gasthoz erről a készülő könyvéről ír, megint ott von ugyanaz az aggodalom: „... semmiképp se akarok úgy az emberek előtt állni, mint próféta, szörnyeteg és erkölcsileg mint valami fenevad. A könyv talán ebben az értelemben is jól hathat: talán megóv attól, hogy összetévesszenek a saját e-
l-e-n-t-é-t-e-m-m-e-l.”

Nietzschét egész addigi műve nem tudta megóvni, s persze az „Ecce homo” se óvta meg attól, hogy „összetévesszék saját ellentétével”. És hogy összetévesszék még sok mindennel, amire nemcsak semmi köze, hanem aminek élő tagadása is volt.

S ez az ő abszurd sorsa, hogy spontánul vagy feltett szándékkal „összetévesszük”, voltaképpen éppen neki, Nietzschének való, Nietzschét igazoló, nietzschei instrumentációra méltó téma. „Az emberi, nagyon is emberi” igazságok, a paradox igazságok közül való az, hogy a tények makacsok, a tények döntő jelentőségűek és megdönthetetlenek és hogy egyben olyan védtelenek lehetnek, mintha nem is volnának tények. Mert védtelenek a tények a mitikus hazugságokkal és védtelenek az úgynevezett „közvéleménnyel” szemben. Ezt a közvéleményt a szellemi renyhesség, másrészt, kívülről, az az állhatatosság alakítja, amellyel mint „köztudomású tény” ismételnék olyan dolgokat, amikről valójában addig senki se tudott, s nem is tudhatott. Egyszerűen azért, nem, mert nem tényekről van szó. S a szellemi renyhesség fokától, különösen pedig attól függ, hogy milyen fáradhatatlanul, milyen rendszeresen és mekkora rituális és „kulturális” apparátussal ismétlik a „köztudomású tény” — hogy végül is köztudomású ténnyé s megszentelt igazsággá válják a nem-tény, a nem-igazság, a vértelen fantóm.

Előítélet, optimista előítélet az, hogy nem lehet lehazudni a napot az égről. Lehet. Lehet az eseményeknek abban az önkényes rekonstrukciójában, amit történelemírásnak neveznek és abban a filozófiának nevezett tudományban, amely az emberi cselekedetek motívumaival, törvényeivel és értékelésével foglalkozva a társadalmi, biológiai tények semmibevételével konstruál egy embert, akitől végül a valóságos ember válik láthatatlanná.

Nietzsche egész élete és egész műve szenvedélyes küzdelem a vértelen, de

vért ivó fantómok uralma ellen. Van abban valami különös, hátborzongató és abszurd, „az erkölcsi világrend” bosszúja, hogy épp neki jutott ki a sors, hogy ne lássák vagy ne akarják látni az ő valóságos arcát, hogy a valóságos Nietzschén a fantómok, a hazugság, a sémák — az összetévésztes diadalmas-kodjon.

A tények védtelenek.

Lukács György a „Nietzsche és a fasizmus” című tanulmányában, amelynek végkövetkezménye az, hogy „Nietzsche a fasizmus egyik legfontosabb szellemi őse”, a következőket írja:

„Bizonyára nem véletlen, hogy az 1870—71. év eseményei döntő szerepet játszottak Nietzsche reakciós tendenciáinak kifejlődésében... Nővére és életrajzírója, Elisabeth Förster-Nietzsche — valószínűleg magának Nietzschének elbeszélései nyomán — leírja Nietzschének a hadbavonuló csapatok láttán ébredt benyomásait: „Ekkor rendítette meg először egész lényét az a felismerés, hogy az élet erős és magasztos akarását nem a létért való nyomorult küszködés, hanem a harc, a hatalom, a mindent elsöprő hatalom akarása jelenti.” „De a fiatal Nietzsche lelkesedése az 1870—71-es háború iránt nemcsak filozófiájának végső metafizikai alapját határozza meg...”

A tények védtelenek.

Ellentétben azzal, amit Nietzsche nővére és életrajzírója „valószínűleg” magának Nietzschének elbeszélései nyomán ír a fiatal Nietzsche lelkesedéséről az 1870—71-es háború iránt, itt van Nietzsche levele, amely 1870-ben július 15-én Baselben íródott barátjához, Erwin Rohdehoz. Szó szerint így hangzik:

„Itt a rettenetes menykőcsapás: a francia-német háború kitört és a mi egész elfakult kultúránk odaveti magát a legszörnyűbb démcannak. Mit fogunk megérni! Barátom, legkedvesebb barátom, mi egymást még egyszer a béke alkonyában láttuk. Mily hálás vagyok neked! Ha az élet most elviselhetetlené válik a számodra, gyere megint vissza hozzám. Mivé lett most minden célnünk!

Talán már a vég kezdete ez! Micsoda sivatag! Megint kolostorokra lesz szükségünk. És mi leszünk az első szerzetesek.”

A fiatal Nietzsche-nek ez a levele semmiképpen sem vall arra a „fiatal Nietzsche-re, aki lelkesedik az 1870—71-es háborúért” és általában a háborúért.

Igaz, ez a levél közvetlenül a háború kitörésének a hírére íródott, amikor Nietzsche-nek, aki Baselen az egyetem a klasszikus filológia tanára volt, még nem lehetett alkalmában „a hadbavonulól porosz csapatokat látni” és e látványtól elragadtatva — mint ahogy Lukács szerint „valószínűleg” ömaga meséite elnövére és életrajzírójának, Elisabeth Förster-Nietzsche-nek — „egész lényében megrendülni”.

Nietzsche azonban, aki betegápolói minőségben maga is kivette a részt ebből a háborúból, a háború alatt is mindennek inkább mutatkozik, mint annak az embernek, akinél „az 1870—71-es év eseményei döntő szerepet játszottak reakciós tendenciáinak kifejlődésében”. Ami legalábbis őt és a tényeket illeti, Nietzsche a háború alatt azt írja, hogy „az élmények atmoszférája mint valami komor köd vett körül engem; egy ideig nem is hallottam mást, mint egyetlen véget érni nem akaró jajszót... Most be kell érnem az- zal, (miután súlyosan megbetegedett) „hogy a távolból nézsem és együtt szenvedjek”.

Ezt 1870. október 20-i kelettel írja gyerekkori barátjának, von Gersdorff-nak. Ez a levél és az, hogy nem együtt-lelkesedésről beszél, hanem aláhúzza a szót „együtt-szenvedni”, semmiképp se hat úgy, mintha ez a levélíró háborús mámorban lelkesedne a hódító katonai és nemzeti ideálokért.

Igaz, ha önként nem jelentkezik katonának, zavartalanul élhetett volna a semleges Svájcban.

De éppen az, hogy ő, aki önként vett részt a háborúban, nemcsak lelkesedés nélkül, hanem irtózáttal nyilatkozik róla, nem azt bizonyítja, hogy a háború „reakciós tendenciáit fejlesztette ki”, hanem sokkal inkább ennek az ellenkezőjét.

S ha barátaihoz intézett levelei csak azt dokumentálják, hogy a valóságban és spontánul hogyan reagált a porosz-francia háború kitörésének hírére, majd magának a háborúnak az élményeire, más természetű dokumentumok, éspe- dig közvetlenül a háború befejezése után kinyomatott művei félreérthetetlenül arról szólnak, hogy a valóságban mennyire nem „reakciós tendenciákat fejlesztettek ki benne az 1870—71-es év eseményei”, konkrétan a német fegyverek győzelme és a német birodalom dia-

dalmas megalakulása. Igen-igen kevés példa akad az emberi szellem és főleg a német szellem történelmében az intellektusnak olyan erkölcsi erejére, olyan szabad és olyan hatalmas forradalmi nonkonformizmusára, amilyen Nietzsche-nek épp ebben az időben keletkezett műveiben nyilvánul meg, amelyeknek ő maga is, ennek az ő teljes nonkonformizmusának tudatában, az „*Unzeitgemässe Betrachtungen*” (Korszerűtlen szemlélődések) címet adja. Abban az időben, amikor Nietzsche még hisz a wagneri muzsika prófétai küldetésében és amikor Wagner, az egykori forradalmár, akiért akkor még Nietzsche rajong, Beethoven századik születésnapját ünnepelve úgy találja, hogy „ebben a csodálatos 1870. évben semmit se lehet méltóképpen s főlemelőbben a német nép bátorságának győzelmei mellé helyezni, mint a mai nagy Beethovenünk emlékét...” — és amikor Wagner „a mi Beethovenünk” mellett „a mi fegyvereink” diadalmas előnyomulását ünnepli, Nietzsche már azzal a magányossággal, amely ettől kezdve az egész életét jellemzi, mindenkiel szemben, nemcsak az egész győzelmektől mámoros német közvéleménnyel, hanem legközelebbi barátjaival szemben is, a egyetlen és időszerűtlen ünneprontó, az intellektus és az intellektuális morál követelményeit hirdető gondolkodó szerepét vállalja:

„... a nagy győzelem nagy veszély. Az emberi természet nehezebben viseli el, mint a csatavesztést; igen, úgy látszik, könnyebb ilyen győzelmet kivívni, mint úgy elviselni, hogy abból ne származzék még súlyosabb csatavesztés. Minden rossz következmény közül azonban, amit ez a Franciaországgal folytatott háború von maga után, talán legrosszabb az az igen elterjedt, sőt általános tévedés, a közvéleménynek és a nyilvánosan vélekedőknek az a tévedése, hogy ebben a háborúban a német kultúra is győzött... Ez az illúzió a legnagyobb mértékben káros: nem azért, mert illúzió — hiszen vannak üdvös és áldásos tévedések — hanem azért, mert győzelmünket teljes csatavesztéssé változtathatja: „a német birodalom” javára a német szellem csatavesztésévé, sőt kiirtásává változtassa.”

„... szigorú hadi fegyelem, természetes bátorság és kitartás, a hadvezérek fölénye, a katonák egysége és engedelmessége, röviden olyan tényezők, amiknek a kultúrához semmi közük

sincs, segítettek bennünket hozzá, hogy legyőzzük az ellenséget... a szigorúbb fegyelem és a nyugodt engedelmesség erkölcsi kvalitásainak semmi közül sincs a műveltséghez, és a macedón hadsereget például jobban jellemezték, mint a hasonlíthatatlanul műveltebb görögök hátaid...

Es Nietzsche Goethet citálja, aki azt mondta, hogy „még soká, nagyon soká tart, amíg a németekről majd úgy lehet beszélni, hogy barbárok voltak.”

Scripta manent. A tények ugyan védtelenek, mintha nem is volnának tények, de mivelhogy azok, makkacsok, és teljes erejükben túléltek a múlt érdekei, tévedések, elferdítő elméletek és hamis tanúvallomások bonyolult és sűrű szövevényét.

*

Nietzsche elborult elmével, egykori önmaga apatikus és siralmas romjaként, magával tehetetlenül tengődik több mint egy egész évtizedig, egész 1900-ban bekövetkezett haláláig. Művein kívül, amiket még önmaga adott ki, egy tuat kötetre való be nem fejezett kézirat, vázlat, jegyzet és levél került nővére, Elisabeth Förster-Nietzsche kezébe. Ő mint nővér, életrajzíró és a Nietzsche-archívum birtokosa és féltékeny öre, saját kommentárjai kíséretében rendezte sajtó alá és adta ki e hátramaradt kéziratokból azt, amit jónak látott. És úgy csoportosítva az anyagot, amint az az ő nézeteinek és céljainak megfelelt.

Igy alakult ki az autentikus Nietzsche mellett egy másik, az, aki előbb ennek a bőbeszédű és autokratikus hajlamú nőnek a kezén ment keresztül. Fiktív nővéri jogon és mint a kéziratok egyedüli birtokosa, nem érte be azzal, hogy Nietzsche szerzői jogainak törvényes örököse, hanem a szerepet arrogálta magának, hogy ő Nietzsche minden titkának tudója és egyedül jogos tolmácsa. Nietzsche nevében osztott áldást és átkot, s amennyire tőle telt, mindent elkövetett, hogy Nietzsche-t az ő ál-tudományos, zavaros és ostoba fajelméletekért és hódító nagynémet politikáért lelkesedő pángermán koncepcióinak a hiveként és előharcosaként „rekonstruálja”. S csak önmagához és saját ambícióihoz maradt következőes, amikor egy napon Benito Mussolinét, ezt a teatrális és mindenre elszánt politikai szerencselovagot, Zarathustra — azaz Nietzsche — „legtiszteletreméltóbb tanítványának” nevezte. S nincs abban se

semmi meglepő, hogy a pángermánok és a német nacionalisták minden ideológusa kétkézzel kapott az Elisabeth „rekonstruálta” Nietzsche-t és úgy emlegette s emelte pajzsra a „Tragédia születése”, a „Korszerűtlen szemlélődések”, az „Emberi — Nagyon is emberi”, a „Hajnalpír” és a „Zarathustra” szerzőjét, mint a maga védszentjét és mint saját, maximálisan mechanizált embertelenségének apológétáját és szellemi legitimációját.

Nemrég, Elisabeth halála után a Nietzsche-archívum mások számára is hozzáférhetővé vált, s akkor kiderült, hogy a félelmes nővér nemcsak mint életrajzíró, hanem mind kiadó is Nietzsche-leveleket és kéziratokat hamisítva meghamisított Nietzsche-t hozott forgalomba.

Függetlenül attól, hogy csak most kerültek nyilvánosságra ennek okmány-szerű bizonyítékai, mindaz, amit Nietzsche még életében maga nyomtatott ki, minden sorában érv volt mindazok ellen, akik őt mint a fasiszmus ideológiai előharcosát igyekeztek maguknak kisajtítani.

De nem az a megdöbbenő, hogy ezek ki akarták sajtóítani a diadalmas fasiszmus nevében. Az a megdöbbenő, hogy voltak, akik a marxizmus nevében nemcsak egyetértettek a fasisztákkal, hanem — ugyancsak Marx nevében — igyekeztek érveket fősorakoztatni amellett, hogy nem Bernard Shaw-nak, André Gide-nek és az egész újkori francia irodalom legjelentősebb neveinek, nem Thomas Mann-nak s nem azoknak a minden nemzetbeli intellektualeknek van igazuk, akiknek szellemi életét Nietzsche gondolkodói és költői szenvedélye szabadította fel és termékenyítette meg, hanem hogy Elisabeth Förster-Nietzsche-nek van igaza, s hogy a fasiszták és csak a fasiszták vallják jogosan Nietzsche-t a magukénak.

*

Nietzsche a „művelt” német nyárs-polgár, a „Bildungsphilister” egyik legjellemezhetőbb tulajdonságaként emeli ki, hogy Lessingtől Goetheig, valamennyi nagy német klasszikusra úgy tekint, mint olyan emberekre, akik megtalálták a kérdésekre a feleleteket, s ezeket már csak mint kész örökséget kell tisztelni és átvenni. Nietzsche szerint azonban csak rá kell pillantani ezekre a nagy alakokra, hogy láthatóvá váljék, hogy „minden mozdulatukkal, egész arckifejezésükkel kérdő hangjukkal, lángoló tekintetükkel csak egyet áruljanak el: hogy keresők voltak.”

Maga Nietzsche szintén egy a nagy keresők közül.

Bizonyos, hogy sokkal egyszerűbb Lukács György módjára Nietzschét az akkor még meg sem született, „a feltörő monopolkapitalizmus megsejtőjének” és „az imperialista korszak vezető ideológusának” minősíteni és az a page satanas! csakiáltásával eleve kiközösíteni a jelen és a jövő emberi, esztétikai és etikai értékei közül, mint szembenézni azokkal az emberi, esztétikai és etikai problémákkal, amelyeket ez a minden időknek egyik legkövetkezetesebb antimetafizikusa, ez a minden időknek legkritikusabb, legnyugtalanabb, tekinélyekkel és szavakkal legkevésbé megvesztegethető és legszenvedélyesebb kérdezője és keresője, az időszzerűtlen Nietzsche fedezett fel és tett ködszerűvé. Az a page satanas! kétségtelenül egyszerű megoldás, de legkevésbé se egyeztethető össze annak a marxizmusnak a forradalmi szellemével, melyet nem egy új egyház, nem egy új kaekizmus kiagyalásának a szándéka, hanem az embernek s az emberi szellemnek minden katekizmus és minden dogma alól való emancipációjának a víziója ihletett gondolatra és a gondolatok megfelelő cselekvésre.

*

A mikor 1878-ban megjelent „Emberi — Nagyon is emberi” című könyve, melyet „személyes hódolata kifejezéséül a szellem egyik legnagyobb felszabadítója, Voltaire emlékének” dedikált, azt írta egy levelében barátjának, Peter Gastnak: „A lehető legjobb, amit ettől a könyvtől reméltem: mások produktívításának a felkelése és (a gondolat) függetlenségének a gyarapítása a világban.” S ennél velősebben és igazságosabban nem is lehetne kifejezni azt, ami az egész nietzschei műben és a nietzschei életben, a nietzschei aítitűdben a döntő és maradandó kvalitás. Nem a különböző, az egymásnak ellenamondó, egymást váltogató „tanai” teszik őt nagyvá, hanem az az intenzitás, amellyel az optimisztikus liberális szellemtelen idill közepette élve, magával szemben is végső kíméletlenséggel tette fel a kérdéseit és kereste a megismerést. Az emberi szellem nagy reprezentansává őt, az imoralistát, az az intellektuális morál teszi, amellyel a passzív „műveltség”, „a bölcsesség tanítói” és „iskolaalapítói”, a szellemi eunuchizmus ellenében, a gondolkodást és a gondolatot mint egész sze-

mélyisége erkölcsi szenvedélyét élte át.

1881. július 30-áról keltezett levelezőlapján abban a szellemi mámorban, amelyet csak a nagy keresők éltek át, azt írja Franz Overbecknek, a protestáns teológia professzorának Baselbe:

„Csupa csodálkozás vagyok, egészen el vagyok ragadtatva! Van elődöm és milyen előd! Alig ismertem Spinozát: s hogy most nyúltam utána, ösztönös cselekedet volt. Nemcsak hogy egész tendenciája — a megismerést a leghatalmasabb affektussá tenni — azonos az enyémmel, hanem tanításának őt főpontjában is magamra talállok, ez a legabnormisabb és legmagányosabb gondolkodó épp ezekben a dolgokban van hozzám legközelebb: tagadja az akarat szabadságát — a célokat — az erkölcsi világrendet — az önzetlenséget — a Gonoszt; s ha a különbségek, persze, óriásiak is, ezek inkább a kor, a kultúra, a tudomány különbségéből következnek. In summa: az én magányosságom, amelytől, mint az egész magas hegyeken gyakran, igen gyakran elállt a lélegzetem és a vérem gyorsabban keringett, ez legalább most kettesben való magányosság. — Csodálatos!”

Első könyvétől fogva minden újabb könyve még a legközelebbi barátainak is újabb meglepetés és csalódás volt. Mindig az előbbinek a folytatását várták és mindig az előbbinek megtagadását, valami egész mást kaptak. Aztán már, aránylag hamar, semmit se vártak már tőle. Idegen lett mindenkinek. Elődöt találhatott, de a jelenben minden könyvével csak növesztette magányosságát. A téboly sötétségével viaskodva, az „Ecce homo”-hoz irt előszavát azzal az idézettel fejezi be, melyben Zarathustrája óva intette „tanítványait” attól, hogy tanítójuknak tekintsék. Utolsó szava valóban úgy hangzik, mint végrendelet:

„Az ember rosszul jutalmazza még tanítóját, ha csak tanítványa marad...”

„Azt mondjátok, hogy hisztek Zarathustrában? De mi gondom Zarathustrára! Ti az én hívőim vagytok, de mi gondom minden hívőre!”

„Nem kerestétek még magatokat; azért találatok meg engem. Minden hívő így tesz; ezért ér olyan keveset minden hívőség...”

*

Az itt következő levelek mind erről az egyre növekvő magányosságról szólnak és arról, hogy ez a magányos ember ennek ellenére folytatja útját, „voltaképp az utazást, az utazást a tengeren — nem hiába éltem éveikig Kolumbus városában.” (Nizza, 1884. február 22-én Erwin Rohdehez írt leveléből.)

Az itt utolsónak közölt pár soros levél a megrendítő aláírással Nietzsche-nek utolsó, a teljes szellemi elsötétülés pillanatát megörökítő levele.

*

Peter Gastnak

Sils-Maria, 1881. augusztus 14.

Tehát kedves, jó barátom! Fejünk felett augusztusi nap, tűnőben az év, a hegyekben és az erdőkben mind nagyobb lesz a csend és a nyugalom. Az én látóhatáron gondolatok jelentek meg, amelyeket még sohase láttam — de erről nem akarok egy hangot se szólani, meg akarom őrizni rendületlen nyugalomamat. Mindenesetre még jó néhány évet kell élnem. Ó, barátom, időnként átsuhan a fejemben a sejtélem, hogy valószínűleg igen veszélyes életet élek; azokhoz a gépezetekhez tartozom, melyeket a feszültség szétvehet. Erzésem intenzitása megborzaszt és megnevettet — már néhányszor úgy volt, hogy nem tudtam elhagyni a szobámat abból a neveltségem okból, hogy gyulladt volt a szemem — és mitől? Előző nap túl sokat sírtam valamely kiránduláson. S nem szentimentális könnyeket, hanem örömkönnyekeket; sírtam és énekeltem és értelmetlenségeket mondogattam...

Végül is, ha nem tudnék erőt meríteni sajátmagamból, ha kívülről kellene biztatásra, bátorításra és vigaszra várnom — hova jutottam volna, és mi lett volna belőlem? Valóban voltak pillanatok, sőt egész korszakok az életemben (mint például 1878-ban), amikor egyetlen bátorító szó vagy egy kézzszorításban tudtomra adott helyeslés a vigaszok vigaszát jelentették volna számomra — és épp akkor váltak hozzám hűtlenné mindazok, akikről azt hittem, hogy számíthatok rájuk és akik ebben a jótéteményben részesíthettek volna. Ma már nem várok erre, és csak valami fájdalmas csodálkozást érzek, amikor például azokra a levelekre gondolok, amiket mostanában kapok — mindez olyan jelentéktelen, senki se élt át általam semmit, senkiben sem ébresztettem egyetlen gondolatot sem — amit

mondanak nekem, tele becsületes jószándékkal, de oly messze, oly távol, távol van tőlem.

Erwin Rohdenak

Tautenburg, 1882. július 15.

Kedves öreg barátom, nem tehetek róla, elo keul nagy keszutsenek új könyvemre, legjelejeo meg nagy hang maraansz beken tole! Ennyitó körülmény, hogy hosszú évekre ez az utolsó könyvem — osszel a becsi egyetemre megyek, s új diákeveket kezuek, mert az eurgiek a tulságosan egyotatú filologiaal való joglalozasom miatt nem sikerultek úgy, anogy kellett volna. Most megvan a saját tanulmányi tervem és mogotte az en saját titkos céltom, amelynek egész további életemet szentelem — megvalom neked, öreg pajtás, nekem túl neh ez az élet, ha nem élek nagyon nagy stílusban. Valami olyan cél nélkül, amit nem tekintek kimondhatatlan jontosnak, nem volnék képes a sötet hullámok felett kitarítani a világgosságban. Ez voltakeppen egyetlen mentsegem arra, tagy 1876 óta milyen fajta irdalommal joglalozom: ez az orvosságom, amit eloirtam és készítetem magamnak az életuntság ellen. Micsoda érvék voltak ezek! Micsoda belső nyugtalanságok, fordulatok magányosságok! Ki szenvedett annyit, mint én? Leopardi bizonyosan nem. S ha mindezenek fölébe kerededtem, ha ma gyozedelmesen derűs vagyok és teli új nehéz tervekkel, ha rám, amennyire magam ismerem új, még nehezebb es még mélyebb szenvedések és tragédiák várnak — és ha van hozzájuk bátorságom — akkor senki se vegye rossz néven tőlem, hogy jó véleményem van orvosságomról. Mihi ipsi scripsi — emellett maradok; és így mindenki a maga módján tegye magáért, amit tud — ez az én morálom — az egyetlen, ami még megmaradt nekem. Ha még testi egészségem is megerősödött, kinek köszönhetem? Minden tekintetben a magam orvosa voltam, és mint olyan ember, akinél semmi sincs különválasztva, egy időben kellett egyazon szerekekkel gyógyítanom a lelkem, a szellemem és a testem. Megvalom, hogy másokat ezek az én szereim elpusztíthattak volna: ezért igen buzgón figyelmeztetem az embereket, hogy őrizkedjenek tőlem. Különösen ez az utolsó könyvem, amelynek címe „Derűs tudomány”, sokakat meg fog ijeszteni

és visszataszítani, talán téged is, kedves öreg barátom, Rohde. Ebből a könyvből olyan képet kapsz rólam, amely, biztosan tudom, nem az a kép, ami rólam a te szívedben él.

Tehát: légy türelmes velem szemben, ha nem másért, hát azért, mert be kell látnod, hogy rám áll az igazság „aut mori aut ita vivere”.

Egész szívvel a tied
Nietzsche

Malwida von Meysenburgnak
Sils-Maria, 1886. szeptember 24.

Tisztelt barátnóm,

Utolsó nap Sils-Mariában; a madarak már mind elröpültek; az ég ősziessen komor; mind hűvösebb lesz — ideje hát már, hogy a sils-mariai remete is útra keljen.

Már mindenfelé küldtem üdvözléket, mint az olyan ember, aki esztendőről esztendőre számot vet barátaival. Eközben jutott eszembe, hogy maga már régóta nem kapott levelet tőlem... Levél útján kértem B. Rohr kisaszszonyt Baselben, közölje a maga verseinek címét, de sajnos nem teljesítette kérésemet. Azért küldöm ezeket a sorokat Rómába, ohava nemrég elküldtem magának egy könyvemet is, címe: „Túl a jön és a rosszon. Bevezetés egy jövődöbéli filozófiához”. (Bocsásson meg. Semmiképp se kell elolvasnia, s még kevésbé kell közölnie vele kapcsolatos érzelmeit. Tegyük fel, hogy majd úgy a kétezredik év körül lesz szabad olvasni...)

Szívből köszönöm, hogy oly kedvesen érdeklődött felőlem anyámnál, tavasszal értesültem róla. Akkor rossz állapotban voltam; valósággal fojtogatott a hőség, amitől én, a jéghegyek szomszédja, már elszoktam. Azonkívül éreztem Németországban, mintha minden oldalról elenséges szelek fújnának felém, én pedig se kedvet, se kötelezettséget nem éreztem, hogy fújjak ellenük. Az egyszerűen nem környezet az én számomra. Mindaz, ami a mai németeket érdekli, engem nem érdekel — ami persze nem ok arra, hogy haragudjam rájuk.

Így hát az öreg Liszt is, aki értett az élethez és a halálhoz, hagyta, hogy betegessék a Wagner ügyébe és világába — mintha elkerülhetetlenül és elválaszthatatlanul odatartozna. Ez fáj nekem a Cosima lelke mélyéig; egy hazugsággal több Wagner körül, egy azok közül a leküzdhetetlen félreértések közül, ame-

lyek közepette Wagner dicsősége növekszik és terjed. Azok után a wagneriánusok után itélve, akikkel eddig megismerkedtem, ez a mai wagnerianizmus úgy tűnik nekem, mint valami öntudatlan közeledés Rómához, belül ugyanaz, mint amit kifelé Bismarck tesz.

Még régi barátnóm, Malwida is — ő, maga őt nem ismeri! — ő is minden osztónéval igazi katolikus, amihez hozzátartozik a közöny is a formulák és a dogmák iránt. Csak valami ecclesia militans-nak van szüksége türelmetlenségre; minden hitnek mely békéje és biztonsága jól megfér a kételkedéssel, szelidséggel mások és más iránt...

Végezetül lemasolok néhány szót, melyet (szeptember 16-án és 17-én) a „Bund”-ban írnak rólam. Címe: „Nietzsche veszedelmes könyve”.

„A dinamitkészletekre, amiket a szentgotthardi vasút építésénél használtak, fekete zászló volt tűzve, amely figyelmeztetett a halálos veszedelemre. — Csak ebben az értelemben szólunk Nietzsche-nek, a filozófusnak új könyvéről, mint veszedelmes könyvről. Legkevésbé se akarjuk ezzel megróni a szerzőt és művét, mint ahogy az a fekete zászló se jelentett megróvást a robbantó szerrel szemben. S még kevésbé kívánságunk, hogy rámutatva a könyv ártalmasságára, a magányos gondolkodót kitegyük a templomi szószékek és oltárok hollói és varjai támadásának. Szellemi robbantó szer éppúgy, mint az anyagi szolgálhat igen hasznos célokat is; sehol sincs megírva, hogy gaztettek-re kell felhasználni. De helyes, ha ott, ahol ilyen anyag van felrakározva, világosan rámutatunk: „Ez itt dinamit”.

Ezért tisztelt barátnóm, legyen hálás nekem, hogy távoltartom magam öntől... és hogy nem igyekszem a magam útjaira és a magam kiútjaira csalogatni. Mert hogy még egyszer idézzem a „Bund”-ot:

„Nietzsche az első, aki valami új kiutat talált, de ez a kiút olyan borzalmas, hogy az embert rémület fogja el ha látja, mint lépked ő ezen a magányos mezsgyén, amelyen még sohase járt emberi láb”...

Röviden, szívesen üdvözli
Sils-Maria remetéje.

Overbecknek
Turin, 1888. október 18.

... Rövidesen be fogom fejezni azt a munkát, amelyről a múlt levelemben említést tettem... Ez a mű százszoros

hadüzenet, távoli mennydörgéssel a hegyekben; az előtérben sok abból az én feltételes „vidámságomból”... Ebből a könyvből furcsa könnyedséggel válik láthatóvá az én máshitűségem foka, amely valóban nem hagy kőt kövön. Ebben a könyvben az egész arcvonalon támadásba megyek a németek ellen; nem lesz rá okod, hogy panaszkodj „homályosságra”. Ennek a felelőtlen fajtának, amelynek minden nagy kulturális csapás a lelkén szárad és amelynek minden döntő történelmi pillanatban mindig valami „más” járt az esze (a renaissance idején a reformáció; Kant filozófiája akkor, amikor Angliában és Franciaországban nagy erőfeszítéssel sikerült elérni a tudományos módon való gondolkadást; „felszabadító háborúk”, amikor megjelent Napoleon, eddig az egyetlen ember, aki elég erős volt ahhoz, hogy Európából egyetlen politikai és gazdasági egységet teremtsen), ma a „Reich” foglalkoztatja, a kis államokra

való szétdaraboltság és a kulturális atomizmus feltámadása idején és abban a pillanatban, amikor először vetődik fel az értékelésnek a nagy kérdése. Sohase volt a történelemnek fontosabb pillanata: de ki veszi ezt észre?... Velem szemben még csak valamiféle „el-lenségesség” sincsen: egyszerűen nincs fülkék, hogy halljanak bármit is, ami tőlem ered, eszerint se mellettem, se ellenem senki...

Téged és kedves feleségedet üdvözlök a te nagyon hálás

Nietzschéd

Peter Gastnak

Postabélyegző: Torino, Ferrovia
1889. I. 4. reggel 4 órakor

Az én Maestromnak, Péternek

Enekelj nekem új éneket:
újjászületett a világ és minden mennyek ujjonganak.

A keresztrefeszített.

